

Maja Wolny

DE TREIN NAAR HET IMPERIUM

Reizen door het Rusland van nu

Inhoud

Inleiding. De eerste reizen naar het Oosten	7
Vertrek, 5 oktober 2022. Reisefieber	13
Sint-Petersburg. Agorafobie	22
Moskou. Angst voor de tsaar	48
Novosibirsk. De droom van een claustrofoob	82
Krasnojarsk. Stad in de mist	105
Tajsjet. Angst uit egoïsme	127
Van Irkoetsk naar Jakoetsk	147
Aan het einde van de wereld is altijd nog Magadan	179
Reizen door het Imperium	202
Moermansk. Nyctofobie	242
De laatste reis	260
Dankwoord	276
Bibliografie	278

Inleiding

De eerste reizen naar het Oosten

Mijn eerste herinnering aan Rusland, of eerder een voorgevoel dat het bestond, houdt verband met de inhoud van de reusachtige la in de keukentafel van mijn oma. Dat was in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Ik ben vijf of misschien zes jaar oud. Tussen de gekleurde kraaltjes, verfomfaaide kaartspellen, naalden, vingerhoeden, lintjes en andere schatten die mijn kinderlijke fantasie prikkelen, vind ik een gouden munt met de duidelijke afdrukken van tanden. Iemand moet de zuiverheid van het edelmetaal op die oudste manier hebben gecontroleerd. Ik draai de munt om in mijn hand. Ik zie geheimzinnige tekens die ik niet kan ontcijferen. Ik weet nog niet dat er zoiets als het cyrillisch schrift bestaat. Ik heb ook geen idee wat de waarde is van mijn vondst, maar ik ga ervan uit dat het een grote schat is. Ik haal de munt uit de la en pas enkele uren later, gekweld door gewetensbezwaren, geef ik het goud aan oma. We bergen het geld weer op in de buik van de la. Oma vertelt me dat er lang geleden een tsaar was en dat zijn beeltenis op een zijde van de munt staat. De tsaar regeerde over het land Rusland, en hij regeerde ook over ons. Toen was er een oorlog, en daarna een tweede, die veel erger was, waarna de Russen het land opnieuw bezetten, en zo is het helaas tot op vandaag gebleven. De laatste woorden zegt ze fluisterend, in haar gedempte stem klinkt onrust door. Oma merkt dat haar woorden me bang hebben gemaakt en om de stemming te veranderen begint ze een liedje in de zangerige taal van de tsaar, waarna ze verdergaat met haar eigen bezigheden.

Tijdens latere vakanties bij mijn grootouders ontdek ik de dikke Russische boeken van mijn tante, die in hetzelfde schrift gedrukt zijn als op de gouden munt. Ik moet ouder dan zes geweest zijn, want ik kan al lezen, maar die letters zijn me nog steeds een raadsel. Ik kan ze pas ontcijferen wanneer ik les krijg in die taal.

Dat is pas enkele jaren later, op de lagere school in Kielce. We zullen allemaal klagen over dat saaie Russisch en dromen van dat relaxed klinkende Westen, oftewel het Engels, dat we kennen van de beste liedjes en films. Ook die taal zal ik ooit leren, maar dat zal nog even duren. Voorlopig zit ik in de vijfde klas, de laatste lichter die veroordeeld is tot het Oosten. De perestrojka is net begonnen.

Op een zwart-witfoto van 22 juli 1989 sta ik in een geleend padvindersoniform voor een bus. Na een korte bijeenkomst gaan we naar het station, en vandaar over de grens naar de DDR. Het wordt mijn eerste verre treinreis en mijn eerste trip naar het buitenland. Ik ben bijna dertien, ik ken niemand van de twee rijen waarin we zijn opgesteld. Mijn tante heeft de reis naar dit padvindersoniform voor me geregeld, wat nog een heel gedoe was, vooral omdat ik nooit bij de padvindersoniform had gezeten.

De foto is nog steeds scherp, ik heb een grappig gezicht vol met puberangsten. Ik heb het gevoel dat de waarheid over mijn geleende padvindersoniform en pet zo aan het licht zal komen, hoewel in die tijd de angst voor alles wat met uniformen te maken heeft in Polen al wat afneemt. Na de verkiezingen in juni voor de Sejm en de Senaat¹ hoor je steeds vaker dat het socialisme zijn langste tijd heeft gehad. Maar nog niet iedereen gelooft dat.

Op die dag gaat mijn aandacht meer uit naar een lange, oudere jongen dan naar politieke zaken. Op de foto draait hij net zijn hoofd weg. Misschien voorvoel ik dan al dat hij mijn eerste liefde

1. Tweede en Eerste Kamer van Polen.

22 juli 1989. Op de foto ben ik de tweede van links.
Excursie naar het padvinderskamp in de DDR. Dat 'buitenland'
lag alleen geografisch ten westen van Polen. De nachttrein
voerde ons diep het Imperium in.

wordt. Ik ben ervan overtuigd dat de buikpijn, die een lichte maar op de foto zichtbare grimas veroorzaakt, het gevolg is van de opwindning en de toenemende fascinatie voor de onbekende padvinder. Op de wc van de nachttrein ontdek ik met enige schrik en meisjesachtige vreugde een andere oorzaak van de feller wordende pijn. Het bloed bevlekt mijn padvindersrokje, maar sterkt me in mijn overtuiging volwassen te zijn. Enkele dagen later zal ik al met de lange jongen hand in hand langs een zonderling bouwsel wandelen, de Berlijnse Muur, die over enkele maanden al zal ophouden te bestaan. Maar die zomer stond hij er nog, overal hingen portretten

van de communistische leider van de DDR, Erich Honecker. Dit 'buitenland' lag alleen geografisch ten westen van Polen. De nachttrein voerde ons diep het Imperium in.

De regenachtige herfst van 1989 zal voor mij niet alleen het einde van het IJzeren Gordijn betekenen, maar ook van mijn padvindiersliefde. In november ben ik wanhopig, wat nog eens versterkt wordt door de ziekte van mijn moeder en de pijnlijke degradatie van ons hele gezin ten gevolge van de omwenteling. Mijn vader verliest eerst zijn ene en vervolgens zijn andere baan, en mijn moeder belandt weer in het ziekenhuis.

In die sfeer van schaarste en woekerende inflatie komt het ondernemerschap in het land tot bloei, de steden worden grote bazaars, waar de voertaal Russisch zal zijn. Mensen uit de uiteenvallende Sovjet-Unie verkopen knoflookpersen, paardenzalf tegen rugpijn en andere onontbeerlijke spullen voor spotprijzen.

De lagere school sluit ik af met onderscheiding. Van opa, de vader van mijn vader, een gepensioneerde leraar, krijg ik honderd dollar cadeau. Geld dat ik, tegen de zin van mijn ouders, niet opzijleg, maar besteed aan het realiseren van een droom: een verre reis maken.

Ik ben bijna vijftien, het internet bestaat niet, er zijn nog geen budgetvluchtvaartmaatschappijen, en alle buitenlandse reizen regel je bij een reisbureau. Ik bekijk het aanbod en uiteindelijk vind ik een aanbieding die me het opwindendst lijkt. Het is een busreis naar Odessa. Ik had weliswaar gedroomd van een reis met de trein, het vervoermiddel waar ik verliefd op was geworden in de DDR-tijd, maar dat is helaas geen optie.

Op een kleurenfoto van half augustus 1991 sta ik geblakerd door de zon van de Zwarte Zee, in een kort spijkerbroekje en een wit topje met een opschrift dat niet meer te lezen is. Achter mij strekt het strand zich uit. Nu weet ik dat ik dat strand pas in de herfst van 2022 terug zou zien. En dat er informatieborden zouden staan met een zwembod omdat er mijnen in zee liggen. In Odessa, dat in mijn tienerherinneringen een zorgeloze badplaats was, zou net als

in heel Oekraïne voortdurend de stroom uitvallen, het luchtalarm klinken en een avondklok gelden.

In de vakantie van 1991 heet het land nog niet Oekraïne, het is nog steeds een republiek van de USSR. Ik had er geen idee van dat in Moskou, de hoofdstad van het Imperium, een groep generaals een putsch voorbereidde om Michail Gorbatsjov af te zetten en de perestrojka tegen te houden.

Een paar dagen later meldt onze reisleader dat er een soort opstand is uitgebroken en dat niet duidelijk is of het ons lukt om op de geplande datum terug te keren naar Polen. In de hoofdstad van de ineenstortende USSR rijden tanks, er zijn gewonden en doden.

Opgewonden pakken we onze koffers in hotel Viktoria. Op de zwart-witschermen van de televisietoestellen volgen we de nieuwsflitsen uit Moskou. Het standbeeld van Dzerzjinski wordt door een menigte omvergetrokken, de chaos wordt bedwongen door een stevig gebouwde man met de naam Boris Jeltsin. Op 24 augustus 1991 schort de Communistische Partij haar activiteiten op, en meteen daarna belanden de generaals die verantwoordelijk zijn voor de putsch in de gevangenis, onder wie hun aanvoerder Gennadi Janajev. Onze bus keert met een dag vertraging uit Odessa terug naar Kielce.

Begin 1993 hoor ik weer over Gennadi Janajev, die dan vrijkomt. Anderhalf jaar eerder is de Gemeenschap van Onafhankelijke Staten opgericht. Ik ben aan het leren voor een aardrijkskundeproefwerk terwijl de cartografen van de hele wereld de klok rond werken om nieuwe kaarten van Europa te maken. De grenzen veranderen nog altijd, er verschijnen nieuwe landen die zich losmaken van de Sovjet-Unie.

Enkele maanden later verschijnt *Imperium* van Ryszard Kapuściński. In de herfst van 1993 ben ik een middelbare scholier die droomt van een carrière als schrijfster, maar vijf jaar later word ik een collega van hem, de schrijver van *De keizer*. Ik loop stage op de redactie van *Polityka*, we raken bevriend. Het jaar 2000 blijkt een

cruciaal jaar te zijn, zowel voor mij persoonlijk als voor het Imperium. Op de Buchmesse in Frankfurt help ik bij het organiseren van een interview met Kapuściński voor de Belgische krant *De Morgen*. De journalist die de opdracht heeft gekregen om het interview af te nemen, zal later mijn echtgenoot en de vader van mijn kinderen worden, Marc Peirs. In datzelfde jaar, in een sfeer van angst voor de millenniumbug, neemt Vladimir Vladimirovitsj Poetin de macht over in het Kremlin. Hij is een man die geobseedeerd is door een nieuw Imperium. Ryszard overlijdt in januari 2007. De beroemde toespraak van de Russische president in München in februari van dat jaar, waarin hij de terugkeer naar een imperiaal beleid aankondigt, hoort hij niet meer.

De trein naar het Imperium kwam al vele, vele jaren op stoom. Die trein, waarvan het verontrustende gedender van de wielen vroeger niemands aandacht trok, komt nu wel heel dichtbij. Wij allemaal kunnen passagiers of slachtoffers worden.

Als ik deze woorden schrijf, is het januari 2023. Na mijn gevaarlijke reizen naar het Oosten in de herfst van 2022 houd ik me schuil; ik ga eigenlijk niet eens meer de deur uit. Via verschillende kanalen stromen de dreigementen van Russische trollen binnen, doodsbedreigingen, gedetailleerde beschrijvingen van mogelijke executies. Ik probeer het allemaal niet te serieus te nemen, maar na wat enkele dagen geleden is gebeurd – waarvoor ik nog niet de kracht heb om het te beschrijven – is voorzichtigheid geboden. Voorlopig ga ik nergens heen. Ik heb de tijd om enkele zeer ongewone reizen naar het Oosten te beschrijven, vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw tot 2022, het jaar van de oorlog.

© 2024 Uitgeverij Manteau / Standaard Uitgeverij nv,
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen en Maja Wolny

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Oorspronkelijke titel

Pociąg do imperium

Nederlandse vertaling

© Charlotte Pothuizen en Dirk Zijlstra

Beelden

Coverbeeld: Getty Images

Beelden binnenwerk:

p. 101, 203, 228: JAKUB SZCZUKA

p. 6 en 261: familiearchief Maja Wolny

overige beelden: Maja Wolny

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk

Leen Depooter – quod. voor de vorm.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Eerste druk februari 2024

ISBN 978 90 223 4043 1

D/2024/034/282

NUR 320